

Akademik Dürüstlük, Özdenetim ve Onur Sistemleri: Eğitsel Paradigmada Güvenin Yeniden İnşası ve Sosyal Tohumlama

1. Giriş: Eğitimde Güven Krizi, Gözetim Paradigması ve Değerler Erozyonu

Eğitim kurumlarında akademik dürüstlük, yüzyıllardır entelektüel üretimin ve kurumsal meşruiyetin en temel yapıtaşı olarak kabul edilmektedir. Ancak modern eğitim sistemlerinin karşı karşıya kaldığı en derin pedagojik krizlerden biri, öğrenci davranışlarındaki etik yozlaşma ve sınavlarda dışsal denetime, yani fiziksel veya dijital gözetmenliğe duyulan mutlak ve sorgulanamaz bağımlılıktır. Geleneksel eğitim modelleri, tarihsel olarak öğrenciyi potansiyel bir kural ihlalcisi olarak konumlandıran ve *in loco parentis* (ebeveynin yerine geçen) anlayışıyla hareket eden sıkı bir asimetrik denetim mekanizması üzerine inşa edilmiştir.¹ Bu paradigma, öğrencinin ahlaki gelişimini göz ardı ederek uyumu yalnızca ceza korkusuyla sağlamayı hedefler. Buna karşılık, akademik literatürde "onur sistemi" (honor system) veya "gözetimsiz sınav" (unsupervised exam) olarak adlandırılan alternatif ve ilerici yaklaşım, bu hiyerarşik ve şüpheci yapıyı tamamen reddederek, güven, şeffaflık ve bireysel onur ilkelerine dayalı bir özdenetim mekanizması sunmaktadır.²

Akademik dürüstlük ihlallerinin ulaştığı boyut, yalnızca lisans düzeyiyle sınırlı kalmayıp, etik standartların en yüksek olması beklenen tıp, diş hekimliği, eczacılık, hemşirelik ve optometri gibi profesyonel meslek okullarına kadar uzanan geniş ve kronik bir sorun haline gelmiştir.¹ İhlallerin yelpazesi; sınavlarda kopya çekmek, intihal yapmak, izinsiz akademik işbirliğine girmek, belgelerde sahtecilik yapmak ve hatta diş hekimliği gibi klinik uygulamalarda hasta kayıtlarına sahte girişler yapmak, fakülte üyelerinin imzalarını taklit etmek ve akademik veya klinik avantaj sağlamak amacıyla hastalara yalan söylemek gibi son derece vahim boyutlara ulaşmıştır.¹

Veriler, akademik sahtekarlığın zaman içinde sadece artış eğiliminde olmadığını, aynı zamanda öğrencilerin değer yargılarında yapısal ve meşrulaştırıcı bir dönüşüm yaşandığını da çarpıcı bir biçimde göstermektedir. 1963 yılında Bowers tarafından yapılan öncü araştırmalarda öğrencilerin yüzde 30'u intihal yaptığını, yüzde 26'sı sınavlarda kopyaya başvurduğunu ve yüzde 11'i izinsiz işbirliği yaptığını kabul etmiştir.¹ Ancak bu verilerden otuz yıl sonra, 1993 yılında Cole ve McCabe tarafından yürütülen benzer araştırmalarda intihal oranları yüzde 26 seviyesinde sabit kalmış görünse de, sınavlarda kopya çekme oranının yüzde 52'ye, izinsiz işbirliği oranının ise inanılmaz güç bir biçimde yüzde 49'a fırladığı belgelenmiştir.¹ Bu istatistiksel sıçrama, öğrencilerin rekabetçi akademik ortamlarda başarılı olabilmek için etik dışı yollara başvurmayı

giderek daha fazla norm haline getirdiklerini ortaya koymaktadır. Dahası, 1999 yılında US News and World Report tarafından yayınlanan verilere göre, üniversite öğrencilerinin yüzde 84'ü, günümüzün acımasız dünyasında ilerleyebilmek ve rekabet avantajı sağlayabilmek için kopya çekmenin kaçınılmaz bir strateji olduğuna inandıklarını beyan etmişlerdir.¹ 1998 yılında 46 dış hekimliği fakültesinin katılımıyla gerçekleştirilen bir başka araştırmada, okulların 42'sinin son iki yıl içinde akademik sahtekarlık soruşturmaları yürüttüğü ve en yaygın eylemlerin yasadışı materyal kullanımı ile hasta kayıtlarında sahtecilik olduğu tespit edilmiştir.¹

Bu dejenerasyonun kökeninde yatan faktörler sadece bireysel ahlaki zafiyetlerle açıklanamaz. Araştırmacılar, akademik sahtekarlıktaki artışı belirleyen bir dizi sosyolojik ve jenerasyonel dinamiğe işaret etmektedir. Özellikle 1961-1981 yılları arasında doğan X Kuşağı ile başlayan ve sonrasında devam eden süreçte, öğrencilerin kurumsal sadakat veya kişisel dürüstlük pahasına materyalizmi, statüyü ve finansal başarıyı yücelten değerler sistemini benimsedikleri görülmektedir.¹ Aile kurumundaki yapısal değişimler, iş dünyasında yalnızca finansal kârın (bottom line) merkeze alınması ve sivil davaların artışıyla şekillenen "etik serbest düşüş" (ethical free-fall) algısı, eğitim kurumlarındaki yozlaşmayı besleyen dışsal etkenlerdir.¹ Ek olarak, teknolojinin sunduğu yeni olanaklar, dijital intihal ağları ve sipariş üzerine tez/ödev yazan platformların çoğalması, yüksek notlar ve prestijli işler için artan rekabet baskısıyla birleşerek dürüstlük kültürünün altını oymaktadır.¹

Bu karamsar tablo karşısında onur sistemleri, basit bir sınav gözetmenliği uygulamasının çok ötesinde, kurumların temel değerlerini beyan ettiği, akademik ve kültürel çevreyi koruma altına aldığı stratejik bir ahlaki sözleşme olarak öne çıkmaktadır.¹ Sistemin evrensel prensipleri; faaliyetlerin katılımcıların dürüstlüğüne duyulan sağlam bir inançla yürütülmesi, fiziksel gözetim mekanizmalarından tamamen bağımsızlık, kurallara bağlılığın bireysel onurla teminat altına alınması ve en önemlisi, bireylere tanınan bu geniş özgürlüğün suiistimal edilmeyeceğine dair kurumsal mutabakattır.² Bu yapı, eğitim kurumlarının öğrencileri yalnızca belirli bir müfredatı ezberleyen pasif alıcılar olarak değil, aksine etik sorumluluk alabilen "güven topluluklarının" (community of trust) onurlu üyeleri olarak yetiştirme idealinin kurumsal bir yansımasıdır.⁴ Etkili bir onur sistemi, akademik dürüstlüğü sadece öğrenci davranışlarıyla sınırlandırmaz; öğretim, araştırma, keşif ve profesyonel etiği de kapsayan bütünsel bir kurumsal ekosistem inşa eder.¹ Öğrencilerin bu kuralların tasarımında, uygulanmasında ve ihlallerin yargılanmasında başrolü oynamaları, dürüstlüğün yukarıdan aşağıya dayatılan bir zorunluluk değil, aşağıdan yukarıya inşa edilen bir kültür olmasını sağlamaktadır.¹

2. Akademik Onur Sistemlerinin Tarihsel ve Kurumsal Gelişimi: Amerika Birleşik Devletleri Örneği

Onur sistemlerinin yükseköğretim düzeyinde kurumsal bir entegrasyon aracı olarak kullanılması, Amerikan eğitim tarihinde son derece köklü ve devrimci bir geçmişe sahiptir. Bu sistemin evrimi, farklı üniversitelerin kendi felsefi yaklaşımlarına, kurumsal tarihlerine ve öğrenci profillerine göre

şekillendirdiği çeşitli modeller üzerinden detaylı bir şekilde incelenmeyi gerektirmektedir.

2.1. Erken Dönem Uygulamaları, Aydınlanma Felsefesi ve Tarihsel Kırılmalar

Amerika Birleşik Devletleri'nde resmi olarak kayıtlara geçen ilk akademik onur kodu (honor code) uygulaması, Aydınlanma Çağı'nın eğitim ideallerinin bir yansıması olarak 1736 yılında benimsenmiş ve 1779 yılında College of William & Mary'de tam anlamıyla kurumsallaşarak hayata geçirilmiştir.² Bu tarihsel dönem, Amerika'nın kurucu babalarından olan ve ileride ABD Başkanı olacak Thomas Jefferson (Mütevelli Heyeti üyesi), kuzeni James Madison (üniversite başkanı) ve diğer reformistlerin liderliğinde üniversitenin yapısında köklü bir dönüşümün yaşandığı yıllara denk gelmektedir.² Söz konusu dönüşüm kapsamında üniversitenin müfredatı bütünüyle modernize edilmiş, Amerika'nın ilk hukuk okulu kurulmuş, öğrencilere ders seçme hakkı tanıyan ilk seçmeli sistem başlatılmış ve İlahiyat Okulu ile Kızılderili Okulu lağvedilmiştir.² College of William & Mary'nin bu radikal adımları atmasının ardında, 1760'lı yıllarda kurumun sahip olduğu "parti okulu" imajını silme ve o dönemde son derece zayıf olduğu düşünülen disiplini, baskıcı kurallarla değil, entelektüel ve ahlaki bir sorumluluk temelinde yeniden inşa etme amacı yatmaktaydı.² Nitekim öğrencilerin, onur sisteminin ruhuna uygun olarak 1750 yılında Amerika'nın ilk gizli onur topluluğu olan F.H.C. Society'yi (Flat Hat Club) ve 1776 yılında ilk Yunan harfli kardeşlik örgütü Phi Beta Kappa'yı kurmaları, özdenetimin kurumsal kimliğe ne denli entegre olduğunu göstermektedir.²

Ancak onur sistemlerinin kurumsal bir reaksiyon olarak doğuşunun en dramatik ve kanlı örneği, Amerika'nın bir diğer köklü kurumu olan University of Virginia'da (UVA) yaşanmıştır. 1840 yılına gelindiğinde, üniversite yönetimi ile öğrenciler arasında on yedi yıldır süregelen ve temelini öğretim üyelerinin öğrencilere uyguladığı katı disiplin, kılık-kıyafet kuralları ve sokağa çıkma yasaklarının oluşturduğu büyük bir gerilim hakimdi.⁵ Sınavlar sırasında öğrencilerin ahlakına ve onuruna hakaret edercesine uygulanan sıkı gözetim mekanizmaları öğrencileri isyan noktasına getirmişti. Tarihi kayıtlara göre, o dönemde öğrencilerin sınav salonuna sadece bir kurşun kalemle girmelerine izin veriliyor, konuşmaları kesinlikle yasaklanıyor ve vardiyalı olarak çalışan profesörler sınav boyunca öğrencileri "vaşak gözleriyle" (lynx-like eyes) sürekli olarak izliyorlardı.⁵ Bu boğucu ve güvensiz ortam, öğrencilerin ayaklanmasına ve nihayetinde üniversite fakülte başkanı ve hukuk profesörü olan John A. G. Davis'in maskeli bir öğrenci tarafından vurularak trajik bir biçimde öldürülmesine neden olmuştur.⁵ Bu sarsıcı olayın kurumsal travması, üniversiteyi radikal bir çözüm bulmaya itmiş ve 1842 yılında Hukuk Profesörü Henry St. George Tucker, Sr. tarafından, öğretim üyesi gözetimine dayalı polisvari yaklaşıma alternatif olarak temel bir "onur yemini" (honor pledge) önerilmiştir.⁵ Başlangıçta sadece sınavlardaki hile iddialarını kapsayan bu sistem, zamanla güneyli aristokratik geleneğin "centilmenlik" standartlarını yansıtacak şekilde genişletilmiş ve öğrencilerin sadece akademik değil, kişisel hayatlarında da yalan söylememeleri, kopya çekmemeleri ve hırsızlık yapmamalarını (lie, cheat, or steal) emreden katı bir kurallar bütününe dönüşmüştür.⁵ Böylece, Amerika'nın en eski öğrenci yönetimli onur sistemi, kanlı bir krizin ardından kurumsal bir güven manifestosu olarak

doğmuştur.⁵

2.2. Yaptırım Felsefesindeki Dönüşümler: Tekli Yaptırımdan (Single Sanction) Çoklu Yaptırıma Geçiş

University of Virginia'nın onur sistemi, kurulduğu 1842 yılından itibaren tam 180 yıl boyunca öğrencilerin yalan söylememe, hile yapmama ve hırsızlık yapmama temel ilkelerine dayalı, tavizsiz bir "tekli yaptırım" (single sanction) sistemi ile yönetilmiştir.² Bu drakonyen sistemin işleyişi son derece net ve acımasızdı: Bir öğrencinin kasıtlı olarak ve bilerek (significant act) bu üç ihlalden herhangi birini gerçekleştirdiği öğrenci jürisi tarafından tespit edilirse, ihlalin boyutu veya öğrencinin niyetine bakılmaksızın uygulanacak yegane ceza üniversiteden derhal ve kalıcı olarak ihraç edilmektir (expulsion).² Öğrenciler bu sistemin yönetiminden tamamen sorumluydu; suçlanan bir öğrenci, yine öğrencilerden oluşan ve aynı zamanda savunma makamı olarak da görev yapabilen bir akran jürisi önünde yargılanır, fakülte üyeleri bu yargılamalara asla müdahil olmazdı.² Sistemin o kadar güçlü bir sivil otoritesi vardı ki, bir öğrenci kimlik kartını göstererek şehirde çek bozdurabilir, şayet çeki karşılıksız çıkarsa bu durum bir onur suçu sayılarak okuldan atılmasına neden olabilirdi.⁶ Fakülte üyelerine düşen tek görev, ders müfredatlarında ve iletişimlerinde neyin kopya sayılacağını açıkça belirtmek ve öğrencilerin tüm notlandırılmış kağıtlarına onur yeminini yazıp imzalamalarını zorunlu kılmaktır.⁷

Ancak, 180 yıl boyunca bir gurur kaynağı olarak savunulan bu tekli yaptırım sistemi, zamanla kendi içinde ciddi paradokslar ve pedagojik çıkmazlar üretmeye başlamıştır. Sistemin aşırı cezalandırıcı doğası, öğrencilerin arkadaşlarını ihbar etme konusunda derin ahlaki ikilemler yaşamasına neden olmuş; nispeten hafif sayılabilecek ihlallerin sırf okuldan atılma korkusuyla rapor edilmediği, dolayısıyla sistemin aslında ihlalleri gizleyen bir yapıya dönüştüğü yönünde yoğun eleştiriler almıştır.⁵ Buna ek olarak, tek yaptırım uygulamasının marjinalleştirilmiş öğrenci grupları ve uluslararası öğrenciler üzerinde orantısız derecede yıkıcı bir etki yarattığı saptanmıştır.⁴ Onlarca yıl süren başarısız reform girişimlerinin ve zayıflayan kurumsal desteğin ardından, 2022 yılının bahar aylarında öğrenci gövdesinin yüzde seksenini aşan bir mutabakatla tarihi bir referandum gerçekleştirilmiş ve okuldan ihraç cezası kaldırılarak yerine otomatik iki yarıyıl okuldan uzaklaştırma cezası (leave of absence) getirilmiştir.²

Bu değişim rüzgarı burada durmamış; Temmuz 2023 itibarıyla Gabrielle Bray başkanlığındaki Onur Komitesi, sistemin restorasyon, orantılılık ve adalet ilkelerini tam anlamıyla yansıtabilmesi amacıyla Anayasal Kongre sonucunda "çoklu yaptırım" (multi-sanction) modeline geçiş yapmıştır.⁴ Yeni sistem, tek tip bir ceza dayatmak yerine, her vakanın kendi özgül koşullarına göre şekillendirilen; eğitim seminerleri gibi rehabilite edici önlemlerden başlayıp, suçun ağırlığına göre uzaklaştırma ve hatta yeniden ihraca kadar uzanan geniş ve esnek bir yaptırım yelpazesi sunmaktadır.⁴ Bu dönüşüm, salt cezalandırmadan onarıcı adalete (restorative justice) doğru gerçekleşen devasa bir kurumsal paradigma değişimini temsil etmektedir. Onur Komitesi'nin yapısı ise üniversitenin 13 okulundan seçilen temsilcilerden (örneğin Fen Edebiyat Fakültesi'nden 5, Mühendislik Fakültesi'nden 3 temsilci) ve Soruşturma, Duruşma, Yaptırım, Operasyonlar gibi

alanlardan sorumlu yedi kişilik bir Yürütme Komitesi'nden oluşacak şekilde kurumsallaşmıştır.⁸

2.3. Yetki Dağılımı ve Yapısal Ayrışmalar: Princeton ve Stanford Örnekleri

Onur sistemlerinin kurumsal mimarisi, bazı elit üniversitelerde yetki alanlarının keskin bir şekilde bölünmesiyle karakterize edilir. Bu yaklaşım, sınav ortamının doğasına göre farklı denetim mekanizmalarının işletilmesini öngörür. 1893 yılında lisans öğrencileri ile öğretim üyeleri arasında yüksek akademik standartları korumak amacıyla bir anlaşma olarak kurulan Princeton Üniversitesi Onur Kodu, in-class (sınıf içi) ve out-of-class (sınıf dışı) akademik çalışmalar için iki farklı yargı mekanizması barındırır.⁹

Princeton modelinde, gözetimsiz olarak yapılan tüm sınıf içi yazılı sınavlar, testler ve kısa sınavlar (quiz) doğrudan tamamen öğrencilerden oluşan Lisans Onur Komitesi'nin (Undergraduate Honor Committee) yargı yetkisindedir.¹⁰ Öğrenciler, üniversiteye kayıt oldukları andan itibaren onur sisteminin kurallarına uyacaklarını ve şüpheli ihlalleri komiteye bildireceklerini yazılı olarak taahhüt ederler; mezuniyetleri dahi bu sisteme katılımlarına bağlıdır.¹¹ Sınıf içi sınavlarda öğretim üyeleri öğrencilere güvenerek gözetmenlik yapmazlar. Buna karşılık, makaleler, dönem ödevleri, laboratuvar raporları, çevrimiçi çözümlerin kullanımı ve ev sınavları (take-home exams) gibi daha uzun süreli ve dış müdahaleye açık akademik çalışmalar üzerindeki kural ihlalleri (özellikle intihal suçları), Fakülte-Öğrenci Disiplin Komitesi (Faculty-Student Committee on Discipline) tarafından değerlendirilmektedir.¹⁰ Hangi kurumun yetkili olduğu konusunda bir şüphe oluşursa, karar Lisans Öğrencileri Dekanlığı ve Onur Komitesi başkanı tarafından verilmektedir.¹⁰

Bu tür sistemlerin öğrenciler üzerindeki psikolojik baskısı da yadsınamaz düzeydedir. Princeton örneğinde, 15 öğrenciden oluşan Onur Komitesi tarafından suçlanan öğrencilerin, derin bir yalnızlık hissettikleri, üniversiteye ve sisteme duyulan güvenin sarsıldığı ve bu nedenle üniversitenin sunduğu psikolojik destek hizmetlerinden (CPS) dahi faydalanmaktan kaçındıkları yönünde bulgular rapor edilmiştir.¹³ Bu durum, sistemin akademik bütünlüğü koruyucu doğası ile öğrencide travma yaratabilen cezalandırıcı aygıtı arasındaki hassas dengeyi göstermektedir.¹³

Stanford Üniversitesi'nin Onur Yasası (Honor Code) ise yetki ayrımından ziyade, fakülte ve öğrenci arasında karşılıklı saygıya dayalı asimetrik olmayan bir sözleşme niteliğindedir. 1921 yılında öğrencilerin yedi yıllık yoğun bir kampanyası sonucunda kabul edilen ve en son 1977'de güncellenen bu yasa, tarafların net yükümlülüklerini ortaya koyar.³

Aşağıdaki tablo, Stanford Üniversitesi Onur Yasası'nın temel taraflarının sorumluluklarını ve ihlal durumundaki yaptırımlarını özetlemektedir:

Stanford Onur Yasası Bileşenleri	Kapsam ve Temel Yükümlülükler
----------------------------------	-------------------------------

Öğrenci Yükümlülükleri	Sınav, rapor veya ödevlerde (take-home dahil) kimseden izinsiz yardım almamak ve kimseye yardım etmemek; yasanın ruhuna aktif olarak bağlı kalmak ve başkalarının da uymasını sağlamak; intihal (aşırma) yapmamak; sınav kağıdını izinsiz revize edip yeniden notlandırmaya sunmamak; başkasının eserini kendisininmiş gibi göstermemek. ³
Fakülte (Öğretim Üyesi) Yükümlülükleri	Öğrencilerin onuruna mutlak surette güvenerek sınavlarda kesinlikle gözetmen bulundurmamak ; onursuz davranışları engellemek bahanesiyle "olağanüstü ve mantığa aykırı" güvenlik önlemleri almaktan kaçınmak; dürüst çalışmayı teşvik edecek akademik usuller belirlemek. ³
Standart Yaptırımlar (İlk İhlal)	Üniversiteden bir sömestre uzaklaştırma, 40 saat üniversite camiası içinde kamu hizmeti yapma ve ilgili dersten başarısız sayılma (F notu). ³
Ağırlaştırılmış Yaptırımlar (Tekrar)	Birden fazla ihlal durumunda üç sömestre üniversiteden uzaklaştırma ve 40 saatten fazla kamu hizmeti zorunluluğu. ³

2.4. Askeri Akademiler ve Dini Kurumlarda Tavizsiz Onur Kodları

Federal askeri akademiler ve kıdemli askeri kolejlerdeki onur sistemleri, sivil üniversitelerden felsefi ve pratik olarak ayrışır. Bu kurumlardaki temel amaç, sadece akademik hileyi engellemek değil, muharebe alanında kararlar alacak ve kamu güvenine layık subaylar yetiştirmektir. Bu nedenle Virginia Military Institute (VMI), Texas A&M (Aggie Code of Honor: "*Aggies do not lie, cheat or steal or tolerate those who do*"), The Citadel ve Norwich Üniversitesi gibi kurumlarda kodlar sadece akademik alanı değil, öğrencilerin (askeri öğrencilerin) kampüs içi ve dışındaki tüm sivil ve askeri davranışlarını 7/24 kapsar.²

Askeri sistemlerin en belirgin ve tartışmalı özelliği "tolerans göstermeme" (non-toleration) şartıdır; bir ihlali görüp bildirmemek (toleration), ihlalin kendisiyle eşdeğer bir ahlaki çöküş ve suç kabul edilir.² VMI gibi kurumlarda hala devam eden "tekli yaptırım" (single sanction) sistemi gereği, suçlu bulunan öğrenci sivil üniversitelerde görülmeyen geleneksel bir "davulla okuldan atılma" (drum out) seremonisiyle herkesin gözü önünde ihraç edilir.² Buna karşılık, Birleşik Devletler Deniz Harp Okulu (U.S. Naval Academy), tolerans göstermeme kuralının sınıf

arkadaşları arasında düşmanlık yarattığı eleştirilerini dikkate alarak "Onur Konsepti" (Honor Concept) adı verilen daha esnek bir yapı kurmuş; ihlali gören öğrencinin kurula gitmeden önce şüpheliyle doğrudan yüzleşmesine ve onu doğru yola sevk etmesine olanak tanımıştır.² Benzer bir uygulama sadece erkek öğrencilerin kabul edildiği Hampden–Sydney College'da da mevcuttur; burada da şahitlerin kuralı ihlal eden iktidarete teslim olmasını sağlaması teşvik edilir.²

Dini temelli eğitim veren Brigham Young University (BYU) gibi kurumlarda ise onur kodu, akademik dürüstlüğün ötesine geçerek Mormon dini kurallarını kurumsal yasalara entegre eder.² Bu sistemde, akademik hilenin yanı sıra içki içmek, sigara veya uyuşturucu kullanmak, evlilik dışı cinsel ilişkide bulunmak ve eşcinsel ilişkiler yaşamak kesin bir dille yasaklanmıştır.² Kurallar öğrencilerin fiziksel görünümüne kadar uzanır; erkeklerin sinekkaydı tıraşlı olması, her iki cinsiyetin de kısa şort veya açık kıyafetler giymemesi onur kodunun zorunlu bir parçasıdır.²

3. Sistemin Psikolojik Boyutu, Davranışsal İktisat ve Sosyal Normlar

Onur sistemlerinin ve gözetimsiz sınavların etkinliği, salt kuralların katılığına değil, bireyin kendi davranışları üzerindeki içsel denetim mekanizmalarını psikolojik olarak nasıl harekete geçirdiğine dayanır. Geleneksel akademik bütünlük politikalarının aksine, öğrenci yönetimli onur sistemleri akademik dürüstlüğü soyut ve dayatılan bir bürokratik kural olmaktan çıkarıp, kurum içinde paylaşılan, korunan ve yüceltilen bir "sosyal norm" haline getirir.¹⁴ Bu sistemler, öğrencilerin etik gelişimine doğrudan müdahale eden psikolojik bir yaklaşım benimserler.¹⁵

Davranışsal iktisat ve bilişsel psikoloji alanındaki ampirik araştırmalar, dışsal gözetimin (kameralar veya hocalar) ortadan kaldırılmasının paradoksal bir şekilde daha yüksek bir uyum sağlayabileceğini, ancak bunun için ahlaki hatırlatıcıların (moral reminders) devreye girmesi gerektiğini kanıtlamaktadır. Mazar, Amir ve Ariely gibi araştırmacıların yürüttüğü ufuk açıcı çalışmalar, öğrencilerin kendi notlandırdıkları ve hile yapmaya son derece müsait bir görev öncesinde İncil'deki On Emir'i (Ten Commandments) hatırlamalarının veya sadece "bu sınav okulun onur yasasına tabidir" şeklinde bir onur yasasını imzalamalarının kopya çekme oranlarını sınıf ortamında sifıra yakın seviyelere düşürdüğünü göstermiştir.¹⁶ Bu bulgular, ahlaki bir çerçevenin sadece hatırlatılmasının bile bireyin kendi ahlaki pusulasını kalibre etmesi için yeterli olduğunu göstermektedir. Hindistan'da gerçekleştirilen gerçek bir çevrimiçi sınav deneyinde ise, sınavdan hemen önce verilen etik uyarı metninin kopyayı engellemedeki etkisi istatistiksel olarak ölçülmüş; bu basit uyarının, temel kopya çekme oranını yüzde 34.4'ten yüzde 15.5'e düşürerek olağanüstü bir başarı sağladığı saptanmıştır.¹⁶ Çevrimiçi ortamda saf bir onur kodunun (uyarısız) kopya oranını ancak yüzde 25.5'e çekebilmesi, sistemin çevrimiçi dünyada yüz yüze eğitimdeki kadar etkili olamayabileceğini, ancak yine de tamamen kuralsız bir ortama kıyasla psikolojik bir bariyer oluşturduğunu kanıtlamaktadır.¹⁶

Psikolojik etkenleri derinlemesine inceleyen bir başka yaklaşım ise, öğrencilerin onur koduna

olan bağılıklarını Rusbult'un yatırım modeli (investment model) ve sosyal normlar teorisi çerçevesinde analiz etmektir. Bir liberal sanatlar kolejinde yürütülen araştırmada, öğrencilerin sisteme yaptıkları zaman, emek ve duygusal "yatırımlar" (investments), sistemden duydukları tatmin veya "memnuniyet" (satisfaction) ve onur koduna uymanın toplumda/akranlar arasında ne kadar değerli kabul edildiğini gösteren "buyurucu normlar" (injunctive norms), onur koduna olan bağlılığı doğrudan tahmin eden en güçlü değişkenler olarak saptanmıştır.¹⁷ Öğrenciler, üniversitenin değerler ekosistemine entegre oldukça ve dürüstlüğü kurumsal bir değer olarak hocaları ve akranları tarafından ödüllendirildiğini gördükçe (injunctive norms), sadece kurallara uymakla kalmamakta, aynı zamanda sistemi korumak için fedakarlık yapma (örneğin arkadaşlarını uyarma veya rapor etme) ve sisteme aktif olarak dahil olma eğilimleri artmaktadır.¹⁷ Sonuç olarak araştırmalar, güçlü bir onur sistemine sahip okullardaki öğrencilerin, gözetimli sistemlere sahip okullardaki öğrencilere kıyasla akademik dürüstlüğü çok daha temel ve içsel bir mesele olarak gördüklerini ve hile yapmayı ciddi bir ihlal olarak algıladıklarını göstermektedir.¹

4. Türkiye Perspektifi: Eğitimde Yapısal Sorunlar, Zihinsel Soykırım ve "Gözetimsiz Sınav" Alternatifi

Türkiye'nin eğitim sistemi, tarihsel olarak merkezi sınavlara dayalı, elemeci ve yoğun rekabetin yaşandığı bir yapıya sahiptir. Bu yapı, öğrenme sürecini analitik bir keşif yolculuğundan ziyade, bir eleme mekanizmasına dönüştürmüştür. Türkiye'de gözetimsiz sınav uygulamaları, birkaç istisnai inisiyatif dışında kurumsal düzeyde geniş kabul görmemiş olsa da, bu kavramın eğitim felsefesindeki yeri ve "toplumsal bir kurtuluş" projesi olarak ele alınışı son derece dikkat çekicidir.

Bu alanda Türkiye'deki en kapsamlı entelektüel, pratik ve felsefi altyapı, Tınaz Titiz'in yazıları ve onun aktif olarak rol aldığı Beyaz Nokta® Gelişim Vakfı (BNGV) tarafından inşa edilmektedir.³ Türkiye'nin mevcut sınav sisteminin sadece bilgi eksikliğini ölçmek için değil, tam tersine "fazlalıkları elemek" gibi distopik bir amaca hizmet ettiği Titiz tarafından güçlü bir şekilde savunulmaktadır.¹⁹ Titiz'e göre mevcut sistem, ezber yeteneği zayıf olan veya ezberlemeyi bir "zihinsel soykırım" olarak görerek reddeden parlak ve yaratıcı çocukların sistem dışına itilmesine neden olmaktadır; oysa sınavı başarıyla geçenler, genellikle sadece sınav bitene kadar bilgileri kısa süreli hafızalarına hapseden bireylerden oluşmaktadır.¹⁹

4.1. Beyaz Nokta® Gelişim Vakfı (BNGV) ve "Sosyal Tohumlama" Felsefesi

Beyaz Nokta Gelişim Vakfı, toplumun en temel sorununun bireylerin karşılaştıkları krizler karşısında bir "kurtarıcı" beklmeleri olduğunu saptayarak, Türkiye'nin "Sorun Çözme Kabiliyetini" artırmayı varlık nedeni olarak tanımlamıştır.¹⁸ Bu hedefe ulaşmak için vakfın geliştirdiği en özgün konsept, Davranış Tohumlama (Behavior Seeding) yaklaşımının bir ürünü olan **"Sosyal Tohumlama" (Social Seeding)** stratejisidir.²⁰

Sosyal tohum, eğitim, iş dünyası, aile ilişkileri veya gönüllülük gibi farklı yaşam alanlarında,

başlangıçta sadece tek bir birey tarafından bile uygulansa çevresinde olumlu değişimler yaratabilme potansiyeline sahip fikirler bütünüdür.²⁰ Bu küçük toplumlar, uygun sosyolojik zemin bulunduğu filizlenerek toplumda gözle görülür büyük makro dönüşümleri tetiklemeyi amaçlar. "Her şeyi devletten bekleme" pasifizmini yıkarak vatandaşlık kapasitesini artırmayı hedefleyen bu sistemde, vakıf "Tohum Uygulama Araçları" (TUA) adını verdiği listelerle bu fikirlerin pratikte nasıl uygulanacağına dair yol haritaları sunmaktadır.²⁰

Vakfın bünyesindeki "Birleşik Akıl Ağı" (BAA) çalışma gruplarından olan "Akıl Dışı Eğitim Grubu", uzun ve detaylı çalışmalarının sonucunda "**Gözetimsiz Sınav**" uygulamasını toplumsal bir fark yaratacak stratejik bir "Sosyal Tohum" olarak formüle etmiştir.²⁴ Sistemin temel ahlaki postülası şudur: Gelecekte ülkeyi omuzlarında taşıyacak ve küresel düzeyde sorun çözecek gençlerin başarılı olabilmesi için temel yapıtaşı zeka veya ezber yeteneği değil, sarsılmaz bir "ahlâk"tır.²⁴ Gençlere, sınavda başlarına polis gibi bir gözetmen dikilmeyerek, kopya çekmek gibi etik dışı davranışlara yeltenmeyeceklerine dair kurumsal bir güven duyulduğunun hissettirilmesi, onlarda derin ve dönüştürücü bir "ÖZGÜVEN" inşa edecektir.²⁴

Proje, ortaöğretimden itibaren her öğrencinin, öğretmenden bir talep gelmese bile kendi inisiyatifiyle her sınav kağıdının altına şu beyanı yazıp imzalamasını öngören radikal bir eylem planı içerir:

"BU KÂĞITTAKİ CEVAPLARIMIN HIÇ BİRİSİNİN, KOPYA YOLUYLA EDİNİLEN BİR BİLGİ İÇERMEDİĞİNİ ONURUMLA TEMİN EDERİM. (İMZA)"²⁴

Tınaz Titiz, "Gözetimsiz Sınav (Onur Yasası)" ile ilgili analizlerinde, toplumda bu sisteme karşı en büyük ve şaşırtıcı direncin, öğrencilerin potansiyel birer "kandırıkçı" olduğuna peşinen inanan öğretmenler ve velilerden geldiğini belirtmektedir.³ Özellikle "Onursuz ve Bilgili İnsan Yetiştirmek!" başlıklı makalesinde, karne günlerinde medyanın trajikomik bir şekilde haber yaptığı öğrenci davranışlarına dikkat çeker. Öğrencilerin zayıf (kırık) notlarını evde karşılaşacakları şiddetli veya psikolojik tepkilerden korkarak çeşitli yöntemlerle gizlemeye veya tahrif etmeye çalışmaları, mevcut sistemin onurdan ziyade korku ve sahtekarlık ürettiğinin en somut kanıtı olarak sunulur.³ Aynı şekilde Titiz, dilimizin "virüslerle" dolu olduğunu, kelimelerin kök anlamlarının yitirildiğini ve "Gözetimli Sınav" kelimesinin bile eğitimle değil, seçme ve elemeye eşanlamlı hale geldiğini "Dilimizdeki Virüsler" ve diğer dil temalı makalelerinde irdelemektedir.³

Bu direnci kırmak için Titiz, "bu işler küçükten (ilkokuldan) başlamazsa olmaz" şeklindeki yaygın düşüncenin aslında sistemi ertelemek için üretilmiş konforlu bir "kaçış yolu" olduğunu vurgular.¹⁹ Ona göre gözetimli sınavın öğrenci kişiliği üzerindeki yıkıcı etkisi fark edilmeli ve sistem ilkokuldan üniversiteye kadar her kademede "ev sınavları" (take-home exam) ve "Açık Kitap Açık Defter" yöntemleriyle, ağırlığı artırılarak derhal uygulanmaya başlanmalıdır.¹⁹

Aşağıdaki tablo, BNGV'nin gözetimsiz sınavı da kapsayan genel eğitim ve sosyolojik gelişim projelerini detaylandırmaktadır:

Beyaz Nokta® Gelişim Vakfı (BNGV) Proje Alanları	İçerik, Felsefe ve Toplumsal Amaç
Öğrenme Evleri® (Learning Houses)	Gençlerin salt ezberden uzaklaşarak öğrenme süreci yoluyla kendilerini tanımlarını, kişisel hedefler belirlemelerini, araştırmacı olmalarını ve kendi sorunlarını çözebilen özgüvenli bireyler olmalarını sağlayan eğitim ortamları. Sponsorluk ve burslarla (150 TL) desteklenir. ¹⁸
Ezbersiz Eğitim ve Öğrenme Devrimi	Eğitimi ideolojik şartlanmalardan arındırmayı amaçlayan, anlama, sorgulama ve "Doğru soruları sorabilme" yeteneğini (örn: bir mesleği yapmaya muktedir miyim?) merkeze alan pedagojik başkaldırı. ³
Sorun Çözme Kabiliyeti ve KİGEP	Bireylerin karşılaştıkları kişisel veya toplumsal sorunları başkalarına havale etmeden, kök neden analiziyle çözme yetkinliklerini artıran kapasite programları. ¹⁸
Kavram Mutfağı, Beyaz Nokta Soruları ve TUA	Sosyal tohum fikirlerinin üretildiği, "Yapay Küme Akı" gibi projelerin tasarlandığı, üretilen çözümlerin toplumda nasıl uygulanacağına dair yol haritalarını içeren pratik araçlar. ¹⁸

4.2. Akademik ve Ortaöğretim Düzeyindeki Uygulama Örnekleri

Yükseköğretimde onur yasası modelinin akademik çevrelerde tartışmaya açılmasında en önemli entelektüel köprülerden biri, Bilkent Üniversitesi Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Haldun M. Özaktaş'tır. 1991 yılında tam da onur yasasının en yetkin örneklerinden birine sahip olan Stanford Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan, IEEE ve OSA Fellow unvanlarına sahip ve TUBITAK Bilim Ödülü sahibi olan Özaktaş, "Bilim, Teknoloji ve Toplum" üzerine verdiği derslerin yanı sıra, Stanford Onur Yasası'nı Türkçeye kazandırarak Türkiye'deki akademik camiayla paylaşmıştır.³ Özaktaş'ın bu metni iletmesi, öğretim üyelerinin öğrencilerin onuruna saygı göstererek sınıfta gözetmen bulundurmamasını savunan felsefenin yükseköğretim düzeyinde tartışılmasına bilimsel bir meşruiyet sağlamıştır.³

Ortaöğretim kademesinde ise bu felsefenin son derece başarılı ve pratik bir karşılığı Trabzon Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde görülmüştür.¹⁸ Bu okulda öğretmenlerin tamamen kendi

inisiyatifleriyle başlattıkları "Onur Sistemi (Gözetimsiz Sınav)" projesi, sistemin lise düzeyinde de gayet işlevsel olabileceğini ispatlamıştır. Süreç, sınav öncesinde öğrenci ve öğretmen arasında karşılıklı saygıya dayalı bir anlaşmayla başlar. Öğrenciler sınav süresince kesinlikle kopya çekmeyeceklerini ve arkadaşlarına kopya vermeyeceklerini açıkça taahhüt ederler. Buna karşılık öğretmenler de öğrencilerin onurlarına duydukları sarsılmaz güvenin bir nişanesi olarak sınav boyunca sınıfta, öğrencilerin başında dikilmezler ve sınıfı terk ederler.¹⁸ Gençlerin erdemli ve onur sahibi bireyler olarak yetişmesini hedefleyen bu uygulama, TRT Haber tarafından Türkiye gündemine taşınarak ulusal medyada geniş yankı bulmuş ve gözetimsiz sınavın uygulanabilirliği konusunda somut bir "sosyal tohum" örneği teşkil etmiştir.¹⁸ Tabii ki bu tür uygulamaların önündeki engellerden biri, 35 yıllık biyoloji öğretmeni Ayşe İhsan Zeybekoğlu'nun da belirttiği gibi, gözetimsiz bırakılan sınıflarda öğrencilerin bazen çalışanların etrafında toplanarak fiziksel işbirliğine gitmesidir ki bu da okulun, içinde bulunduğu toplumun genel ahlaki zafiyetlerinden bağımsız izole bir ada olamamasından kaynaklanmaktadır.¹⁹

Yükseköğretim düzeyinde onur konseptini kurumsal bir zemine oturtmaya çalışan kurumlardan biri de İbn Haldun Üniversitesi'dir (İHÜ). Üniversitenin Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı tarafından resmi prosedürlerle koordine edilen ve 2024-2025 akademik yılı gibi güncel dönemleri kapsayan bir "Onur Programı" bulunmaktadır.²⁶ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Lisans Programı gibi bölümlerde kabul alan öğrencilerin kayıt yaptırmaları, belirli bir taahhüt sürecini gerektirmekte, bu durum üniversitenin akademik dürüstlük ve onur temelli bir öğrenci topluluğu oluşturma gayretini yansıtmaktadır.²⁷

5. Uzaktan Eğitim Ekosisteminde Sınav Güvenliği ve Pedagojik Paradokslar

Gözetimsiz sınav konsepti, özellikle COVID-19 (Corona Virus Infected Disease 2019) pandemisiyle birlikte eğitimde yaşanan zorunlu dijital dönüşüm ve uzaktan eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte son derece karmaşık pedagojik ve etik sınamalarla karşı karşıya kalmıştır.³ CoVID-19 salgınının ofis yaşamından eğitime kadar "derin" değişimlere neden olması, gözetimsiz çevrimiçi çalışma ve öğrenme yaşamının temellerini sarsmıştır.³ Çevrimiçi öğrenme ortamları, geleneksel onur sistemlerinin gerektirdiği fiziksel ahlaki zeminden ve "güven topluluğu" baskısından mahrum bırakıldığında, sistemin kolayca suistimal edilebileceği teknolojik bir boşluğa dönüşebilmektedir.

Marmara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (UZEM) tarafından hazırlanan 2023 yılı faaliyet raporu, çevrimiçi yapılan gözetimsiz sınavlardaki yapısal zafiyetleri ve öğrencilerin başvurduğu teknolojik hileleri tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.²⁸ Prof. Dr. M. Volkan Türker imzalı bu rapora göre, Uzaktan Eğitim Sistemi (UES) üzerinden yapılan bazı gözetimsiz sınavlarda (ki bu sınavlarda sorular ve seçenekler kopyayı engellemek adına öğrencilere karışık sırada sunulmaktadır), bazı öğrencilerin sınav süresinin ilk 20-25 dakikasında hiçbir işlem yapmayıp sadece bekledikleri görülmüştür. Bu bekleme süresinin ardından, öğrencilerin sistemde dilediği soruya ileri-geri giderek 20-30 gibi çok yüksek sayıdaki soruyu,

bir insanın okuyup anlaması için bile imkansız sayılabilecek 5 dakika gibi olağanüstü kısa bir sürede cevapladıkları tespit edilmiştir.²⁸ Bu manipülatif veriler, öğrencilerin arka planda WhatsApp veya Telegram gibi platformlar üzerinden organize olarak cevap anahtarlarını temin ettiklerini, dışarıdan yardım aldıklarını veya yapay zeka gibi dijital araçlarla soruları hızlıca çözdürdüklerini (izinsiz işbirliği) güçlü bir şekilde kanıtlamaktadır.²⁸ Sistemin bu denli kolay delinebilmesi üzerine, bizzat öğretim elemanlarından sınav güvenliğinin sağlanması ve kopyanın engellenmesi amacıyla kuruma yoğun şikayet ve talepler iletilmiştir.²⁸

Eğitim bilimleri literatüründe ve dergi park makalelerinde yapılan değerlendirmeler de benzer sistemsel çöküşlere işaret etmektedir. Uzaktan eğitim sürecinde, özellikle gözetimsiz sınav ortamlarında ölçme ve değerlendirmenin pedagojik olarak sağlıklı bir şekilde yapılamadığı, denetimsiz sınavlarda hile olasılığının son derece yüksek olmasının, dürüstçe çalışan, emek veren öğrencilere karşı yapılmış en büyük haksızlık (adaletsizlik) olduğu vurgulanmaktadır.²⁹ Akademisyen Can (2020), uzaktan eğitim sisteminde klasik çoktan seçmeli sınavların anlamını yitirdiğini ve alternatif ölçme değerlendirme (e-portfolyo, süreç değerlendirme vb.) arayışlarına acil ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.²⁹

Bu yapısal kriz karşısında Hemşirelik Eğitim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği (HEpDAK) gibi kurumlar ve üniversite senatoları, akademik bütünlüğü sağlamak için çeşitli regülasyonlar getirmek zorunda kalmıştır. Öğretim esaslarına göre, çevrimiçi gözetimsiz olarak yapılan çoktan seçmeli, doğru-yanlış ve tamamlama sorularından oluşan ara sınavların genel notlandırma içindeki ağırlığının en fazla yüzde 20 olması gerektiği şart koşulmuştur.³⁰ Sistemin ağırlık merkezinin ise yüzde 80 oranında öğrencilerin sınav merkezlerinde veya yüz yüze katılacakları gözetimli dönem sonu (final) sınavlarına kaydırılması pedagojik bir zorunluluk olarak öngörülmektedir.³⁰ Bu istatistiksel ve idari veriler, onur sisteminin ancak kültürel olarak kök salmış, içselleştirilmiş bir "güven ve onur" inşası ile başarılı olabileceğini; salt teknolojik altyapı eksiklikleri veya gözetmenin ekran arkasında olmadığı, ahlaki taahhüdün ise zayıf olduğu çevrimiçi sistemlerde onur kavramının geçerliliğini tamamen yitirdiğini kesin bir dille ispatlamaktadır.

6. Akademik Alan Dışında Özdenetim, Güven Uygulamaları ve Sosyolojik Deneyler

Onur sistemi ve özdenetim felsefesi, sadece üniversite kampüsleriyle veya eğitim kurumlarıyla sınırlı kalmayıp, perakende satış, toplu taşıma işletmeciliği ve halk sağlığı krizleri gibi günlük yaşamın birçok farklı ve kritik sektöründe de aktif olarak test edilmekte ve uygulanmaktadır. Bu uygulamalar, bireylerin dışsal bir kolluk veya denetim mekanizması olmaksızın sosyal kurallara uyma ve özellikle finansal yükümlülüklerini yerine getirme eğilimlerini ölçen büyüleyici sosyolojik deneyler olarak değerlendirilebilir.

6.1. Perakende Sektöründe "Dürüstlük Kutuları" (Honesty Boxes) ve

Özdenetimli Alışveriş

Özellikle kırsal, düşük nüfus yoğunluklu bölgelerde veya sosyal güvenin yüksek olduğu topluluklarda "dürüstlük kutusu" (honesty box / honour box) modeli, onur sisteminin perakende dünyasındaki en saf yansımasıdır.² Bu sistemde çiftçiler veya satıcılar, ev yapımı fırın ürünlerini, taze yetiştirdikleri tarım mahsullerini (örneğin yol kenarına bırakılan yaban havuçları) veya çiçekleri gözetimsiz bir şekilde tezgahlarda sergilerler. Müşteriler, satın aldıkları ürünün bedelini, etrafta onlara bilet kesecek veya ödeme alacak herhangi bir görevli personel bulunmaksızın, tezgahın yanındaki kilitli bir kutuya bırakmakla yükümlüdür.²

Sistemin arkasındaki ekonomik rasyonel (Return on Investment - yatırım getirisi) son derece basittir: İşlem hacminin ve satılan ürünlerin toplam değerinin çok düşük olduğu izole bölgelerde, bu tezgahın başında tam zamanlı bir satış görevlisi istihdam etmenin maliyeti, elde edilecek geliri katbekat aşacaktır.² Dolayısıyla, hırsızlık riskinden doğacak kayıp, bir personel çalıştırmanın maliyetinden daha düşüktür. İskoçya'nın Bixter kasabasındaki Shetland bölgesinde yer alan ünlü "Cake Fridge" (Kek Buzdolabı), Jersey'deki St. Lawrence çiçek ve ürün tezgahları veya Birleşik Krallık, İrlanda, Avustralya ve Yeni Zelanda yollarındaki benzer uygulamalar bu kültürün yaygınlığını göstermektedir.² Hatta kamp alanlarında ve milli park girişlerinde bir park korucusu çalıştırmak yerine, giriş ücretlerinin atıldığı "iron rangers" (demir korucular) adı verilen dayanıklı demir kasalar kullanılması da bu sistemin kurumsal bir adaptasyonudur.² COVID-19 pandemisi sırasında ise dürüstlük kutuları, temassız alışveriş imkanı sunduğu için adeta bir rönesans yaşamış; örneğin İrlanda Dublin'de bir kafe, fiziksel etkileşimi sıfıra indirmek ve işini ayakta tutmak için ödemeleri tamamen bu onur sistemi üzerinden kabul etmiştir.² Günümüzde dev süpermarket zincirlerinin yaygınlaştırdığı, müşterilerin ürün barkodlarını kendi başlarına okutup paketledikleri "Self-Checkout" (kendin öde) kasaları da gözetimsiz tarama imkanı sunarak sistemin modern ve dijital bir versiyonunu temsil etmektedir; perakende devlerinin raporları, bu yüksek güven gerektiren uygulamanın mağaza hırsızlığında (shoplifting) korkulduğu gibi yıkıcı bir artışa neden olmadığını doğrulamaktadır.² Ayrıca Hawala (veya Hundi) gibi gayri resmi küresel para transfer sistemleri de tamamen kağıt üzerinde olmayan bir onur ve itibar sistemi üzerine kuruludur.²

6.2. Toplu Taşımada Ödeme Kanıtı Sistemleri (Proof-of-Payment)

Kamu hizmetleri bağlamında ele alındığında, Avrupa genelinde ve 1980'lerden 1990'lara kadar Kuzey Amerika'da açılan yeni nesil hafif raylı sistemlerde yaygın olarak standart haline gelen "ödeme kanıtı" (proof-of-payment) veya bariyersiz geçiş sistemleri de onur prensibine dayalı işlemektedir.² Geleneksel metro sistemlerinin aksine, bu modelde yolcuların istasyonlara girişinde veya araca binişinde sistematik bir bariyer, turnike veya kontrol görevlisi bulunmaz. Sistemin felsefesi, yolcuların seyahat öncesinde biletlerini otomatlardan satın alıp makinelerde geçerli kılarak (validation) araca onurlu bir şekilde bindikleri varsayımına dayanır.²

Bu sistemin en büyük operasyonel avantajı, yolcuların aracın tüm kapılarından aynı anda binip inebilmesine olanak tanınması ve şoförle para alışverişini ortadan kaldırarak aracın duraklarda

bekleme süresini (dwell time) muazzam ölçüde azaltıp yolcu akışını (throughput) hızlandırmasıdır.² Ancak perakende sektöründeki saf onur sisteminin aksine, toplu taşımadaki model "caydırıcılık destekli" bir güven sistemidir. Bilet gişesi olmamasına rağmen, sistemi suiistimal oranını (fare evasion) kabul edilebilir asgari bir seviyede tutmak için sivil kıyafetli gelir koruma denetmenleri (revenue protection inspectors) rastgele zamanlarda araçlara binerek bilet kontrolü yapar. Yakalanan biletsiz yolculara, bir otopark cezası mantığıyla, sistemin idari maliyetlerini de çıkaracak şekilde caydırıcı derecede yüksek "süper cezalar" (super-fares) kesilir.² San Francisco Muni gibi bazı kurumlar ise hibrit modeller deneyerek, peşin ödemeli veya geçiş kartı olan yolculara tüm kapılardan binme onuru tanırken, nakit ödeyecek yolcuların ön kapıdan binerek kağıt transfer bileti almalarını zorunlu tutmaktadır.² Sistemin halk nezdinde destek görebilmesi için denetimlerin önyargılı veya belirli bir azınlık gruba yönelik (prejudicial) değil, gerçekten rastgele yapıldığına dair toplumsal bir inancın korunması şarttır.²

6.3. Halk Sağlığı Politikalarında Onur Sistemi Krizleri

Onur sisteminin belki de en kritik ve riskli testi, insan hayatının doğrudan söz konusu olduğu halk sağlığı krizlerinde yaşanmıştır. COVID-19 pandemisi sürecinde, ABD Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (CDC), ülkenin açılma sürecini hızlandırmak amacıyla aşıli bireylerin maske takma zorunluluğunu kaldıran bir rehber yayımladığında, uygulamanın denetimini tamamen bireylerin dürüstlüğüne bırakmıştır.² CDC'nin politikası, aşıli kişilerin maskelerini çıkarırken, aşısız bireylerin kendi ahlaki sorumlulukları (onur sistemi) gereği gönüllü olarak maske takmaya devam edeceği şeklindeki son derece iyimser bir varsayıma dayanıyordu.²

Ne var ki, bilimsel verilerin Beyaz Saray danışmanları tarafından politik baskılarla değiştirilmesi (restoranlarda sosyal mesafe, kilise koroları ve okul açılış raporlarındaki tahrifatlar), Delta Havayolları CEO'sunun ekonomik gerekçelerle yaptığı lobi faaliyeti sonucu izolasyon süresinin 10 günden 5 güne düşürülmesi ve semptomsuz kişilere test önerilmemesi gibi hatalar, kuruma duyulan kamu güvenini temelinden sarsmıştı.² Toplumsal kutuplaşmanın ve aşı karışıklığının çok yüksek olduğu bir atmosferde, aşılanmamış bireylerin aşılanmış gibi davranıp maske takmayı reddetmesi, onur sistemlerinin kurumsal mutabakatın ve yüksek sosyal güvenin olmadığı makro kitlelerde ne derece kırılğan ve hatta tehlikeli olduğunu dramatik bir şekilde kanıtlamıştır.²

7. Onur Sistemlerinin Kurumsal Başarısı İçin Stratejik Çerçeve ve Gelecek Projeksiyonu

Analiz edilen geniş kapsamlı tarihsel, istatistiksel ve sosyolojik veriler, akademik kurumlardaki onur sistemlerinin veya gözetimsiz sınav uygulamalarının başarısının veya başarısızlığının tesadüfi olmadığını kesin bir dille ortaya koymaktadır. Geleneksel ve polisvari gözetimli sınavlarda, dürüstlük dışsal bir gücün (kamera, gözetmen, yazılım) cezalandırma tehdidiyle zoraki olarak sağlanırken; onur sistemlerinde dürüstlük, kurumun "sosyal sözleşmesine" ve değerler bütününe özgür iradesiyle dahil olan bireyin içselleştirdiği, yücelttiği ve korumakla

yükümlü hissettiği bir normdur.

Bir onur sisteminin eğitim kurumlarında başarılı olabilmesi için şu stratejik önkoşulların sağlanması gerekmektedir:

1. **Kurumsal Kültür Olarak Dürüstlük:** Onur yasasının uygulandığı Amerikan üniversitelerinde (UVA, Princeton, Stanford), öğrencilerin dürüstlüğü ve akademik bütünlüğü sıradan ve sıkıcı bir kuraldan öte, kendi okullarının kimliğinin ve prestijinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü gözlemlenmektedir.²
2. **Öğrenci Sahiplenmesi ve Otonomi:** Öğrenciler, kuralların yukarıdan aşağıya dikte edilmediği, aksine kural koyma, sistem mimarisi oluşturma ve ihlalleri jüri olarak değerlendirme süreçlerinde aktif rol aldıklarında sistemin meşruiyeti ve işlerliği zirveye çıkmaktadır.¹
3. **Net Taahhüt ve Psikolojik Sözleşme:** Eğitim öncesinde veya sınav kağıdının hemen girişinde kuralların açık bir "onur yemini" ile imza altına alınması, Mazar ve meslektaşlarının kanıtladığı gibi, kopya çekme oranlarını istatistiksel olarak belirgin ve dramatik bir biçimde düşürmektedir.¹⁶
4. **Orantılı ve Onarıcı Yaptırım Modeli:** Yaptırımların University of Virginia'nın eski modelinde olduğu gibi aşırı ve tek tip (her suça ihraç) olması, öğrencilerin arkadaşlarını ihbar etmesini engelleyerek sistemin kendi kendini felç etmesine neden olmaktadır; bunun yerine 2023 yılında geçilen esnek, eğitici ve çoklu yaptırım modeli (multi-sanction) benimsenmelidir.⁴

Buna karşın, sistemin başarısızlığa mahkum olduğu senaryolar da nettir. BNGV'nin analizlerinde¹⁹ ve Marmara Üniversitesi UZEM raporlarında²⁸ görüldüğü üzere, sadece gözetmeni sınıftan çıkararak veya sistemi dijital ekranların arkasına taşıyıp, yerine güçlü bir ahlaki zemin ve öğrenci aidiyeti inşa edilmediğinde sistem anında çökmektedir. Öğrenciler kuruma, onur koduna veya aldıkları eğitime duygusal ve entelektüel bir "yatırım" (investment) yapmadıklarında (Rusbult'un modeli bağlamında), kopya çekmek ahlaki bir çöküş olarak değil, rasyonel bir fayda-maliyet analizi çerçevesinde sınıfı geçmek için bir tür dayanışma veya "işbirliği" olarak meşrulaştırılmaktadır.¹⁷

Gözetimsiz sınav, Türkiye eğitim sisteminde radikal, pedagojik ve ahlaki bir paradigma değişimidir. Hata yapmanın veya sınavı geçememenin hayatı karartan maliyetler taşıdığı eleme odaklı eğitim ekosistemlerinde, gözetimsiz sınavın "Sosyal Tohumlama" stratejisiyle ilkökul seviyesinden itibaren kademeli bir aş olarak uygulanması elzemdir. Bireylerin yüksek ahlaki davranışlar sergilemesinin temel şartı, onlara bu potansiyele sahip olduklarına dair şartsız bir güven duyulduğunun açıkça beyan edilmesidir. Onur sistemi, öğrencilerin kuralları birer eziyet aygıtı olarak değil, kendi kişisel onurlarını koruyan bir "güven topluluğu" mutabakatı olarak benimsediği okullarda, insan zihnini ezberciliğin prangalarından kurtaracak yegane anahtardır.

Alıntılanan çalışmalar

1. (PDF) Enhancing Academic Integrity: Formulating Effective Honor ..., erişim tarihi Mart 4, 2026,

https://www.researchgate.net/publication/9032258_Enhancing_Academic_Integrity_Formulating_Effective_Honor_Codes

2. Honor system - Wikipedia, erişim tarihi Mart 4, 2026, https://en.wikipedia.org/wiki/Honor_system
3. Gözetimsiz Sınav (Onur Yasası) - Ezbersiz, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://ezbersiz.com/gozetimsiz-sinav-onur-yasasi-2/>
4. Three semesters later — how has the Honor Committee transformed sanctioning? - The Cavalier Daily - University of Virginia's Student Newspaper, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://www.cavalierdaily.com/article/2024/12/three-semesters-later-how-has-the-honor-committee-transformed-sanctioning>
5. Honor system at the University of Virginia - Wikipedia, erişim tarihi Mart 4, 2026, https://en.wikipedia.org/wiki/Honor_system_at_the_University_of_Virginia
6. Honors, Honor Codes, and Academic Integrity: Where Do They Converge and Diverge? - UNL Institutional Repository, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1064&context=nchcjournal>
7. 3.3.6 Honor System and Faculty, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://faculty-handbook.provost.virginia.edu/3-3-6-honor-system-and-faculty>
8. The Honor System - University Regulations - University of Virginia, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://records.ureg.virginia.edu/content.php?catoid=67&navoid=5923>
9. Honor Committee - Princeton University, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://honor.princeton.edu/>
10. The Undergraduate Honor System, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://ua.princeton.edu/policies-resources/undergraduate-honor-system>
11. 2.3 The Undergraduate Honor System - Rights, Rules, Responsibilities, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://rrr.princeton.edu/students-and-university/23-undergraduate-honor-system>
12. 2.4 Academic Regulations - Rights, Rules, Responsibilities - Princeton University, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://rrr.princeton.edu/students-and-university/24-academic-regulations>
13. Life after accusation: Inside Princeton's Honor Code - Projects, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://projects.dailyprincetonian.com/honor-code-investigation-princeton-life-after-accusation/>
14. Student-led honor codes as a method for reducing ... - EconStor, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/93191/1/768634016.pdf>
15. View of The Evolution of Collegiate Honor Codes | Journal of Character and Leadership Development, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://jclcdusafa.org/index.php/jcld/article/view/315/555>
16. Measuring and Maximizing the Effectiveness of Honor Codes in Online Courses - People @EECS, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://people.eecs.berkeley.edu/~henrycg/files/academic/papers/las15measuring>

- .pdf
17. EJ1039435 - Committed to the Honor Code: An Investment Model Analysis of Academic Integrity, Social Psychology of Education: An International Journal, 2014-Mar - ERIC, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://eric.ed.gov/?id=EJ1039435>
 18. Onur Sistemi (Gözetimsiz Sınav) Uygulaması Hızla Yayılıyor ..., erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://old.beyaznokta.org.tr/oku.php?id=808>
 19. Gözetimli Sınav Kader Değildir – Tinaz Titiz, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://tinaztitiz.com/7965/>
 20. Sosyal Tohumlama - Beyaz Nokta Gelişim Vakfı | Bireysel ..., erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://www.beyaznokta.org.tr/projeler/project-detail/sosyal-tohumlama-projesi/>
 21. BEYAZ NOKTA® GELİŞİM VAKFI Fulya Mahallesi, Büyükdere ..., erişim tarihi Mart 4, 2026, https://www.beyaznokta.org.tr/media/uploads/2024/10/20/faaliyet_raporu_2021.pdf
 22. "Küçük bir tohumun bıraktığı iz bazen bir toplumun yönünü değiştirir. Sosyal Tohumlama da tam olarak böyle bir fikir: iyiliğin, dayanışmanın ve farkındalığın sessizce çoğalması.". 27.11.2025, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://bulentagaoglu.blogspot.com/2025/11/kucuk-bir-tohumun-braktg-iz-bazen-bir.html?m=0>
 23. erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://www.beyaznokta.org.tr/projeler/project-detail/sosyal-tohumlama-projesi/#~:text=Sosyal%20Tohum%20Nedir%3F,uyguland%C4%B1%C4%9F%C4%B1nda%20olumlu%20de%C4%9Fi%C5%9Fiklikler%20yaratabilen%20fikirlerdir.>
 24. Gözetimsiz Sınav | Beyaz Nokta® Gelişim Vakfı, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://old.beyaznokta.org.tr/oku.php?id=947>
 25. erişim tarihi Ocak 1, 1970, <http://www.ee.bilkent.edu.tr/~haldun/onur-yasasi.html>
 26. 2024-2025 Akademik Yılı Güz Dönemi Onur Programı Başvuru Sonuçları - İHÜ, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://oidb.iyu.edu.tr/tr/2024-2025-akademik-yili-guz-donemi-onur-programi-basvuru-sonuclari>
 27. 2024-2025 Akademik Yılı Güz Dönemi Onur Programı Başvuru Sonuçları - İHÜ, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://oidb.iyu.edu.tr/tr/2024-2025-akademik-yili-guz-donemi-onur-programi-basvuru-sonuclari-66ba028da1fff>
 28. MARMARA ÜNİVERSİTESİ 2023 YILI Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi BİRİM FAALİYET RAPORU, erişim tarihi Mart 4, 2026, https://uzem.marmara.edu.tr/dosya/uzem/KALITE/2023_faaliyet_raporu_uzem.pdf
 29. UZAKTAN EĞİTİM UYGULAMALARINDA MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ (Araşt - DergiPark, erişim tarihi Mart 4, 2026, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2568437>
 30. AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİMDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME: MEGA ÜNİVERSİTELERDEKİ UYGULAMALAR Nejdet KARADAĞ (Doktora Tezi) - HEPDAK, erişim tarihi Mart 4, 2026, https://www.hepdak.org.tr/doc/uzaktan_egitim_kaynaklari/belge_9.pdf